

جامعه‌شناسی اقتصادِ دین

لیونل اُبادیا

مترجم: علیرضا خدای
(عضر هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی)

نقد فرهنگ

۱۳۹۸

• سرشناسه: اوبادیا، لیونل؛ Obadia, Lionel
• عنوان و نام پدیدآور: جامعه‌شناسی اقتصاد دین / نویسنده لیونل اوبادیا؛ مترجم علیرضا خدای
• مشخصات نشر: تهران: نقد فرهنگ، ۱۳۹۸.
• مشخصات ظاهری: ۱۹۸ ص. ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
• شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۸۲-۱۸-۳
• وضعیت فهرست نویسی: فیبا
• یادداشت: عنوان اصلی: [2013]. La marchandisation de Dieu : l'e conomie religieuse.
• موضوع: جنبه‌های اقتصادی؛ دین و جامعه‌شناسی؛ جهانی شدن - جنبه‌های مذهبی.
• شناسه خزوده: خدای، علیرضا، ۱۳۴۲ - مترجم
• رده‌بندی کنگره: ۱B۷
• رده‌بندی دیویی: ۱۷۱/۸۵
• شماره کتابشناسی ملی: ۱۸۳۵۱۱

نقد فرهنگ

نشانی: پردیس، میدان عدالت، خ فروردین جنوبی، خ سعدی، مجتمع ۱، بلوک A2، واحد ۲۰۳
 تلفن: ۷۶۲۷۶۷۴۸ | مراکز پخش: ۶۶۴۶۰۰۹۹، ۶۶۹۶۷۰۰۷، ۶۶۴۸۶۵۳۵

• نام کتاب: جامعه‌شناسی اقتصاد دین

• نویسنده: لیونل اوبادیا

• مترجم: علیرضا خدای

• نوبت چاپ: چاپ اول

• سال انتشار: ۱۳۹۸

• تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

• قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

• شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۸۲-۱۸-۳

© کلیه حقوق محفوظ و مخصوص انتشارات نقد فرهنگ است.

فهرست

- پیشگفتار و شرح ۷
- دیباچه: حضور و اندیشه‌های اقتصاد ۱۳
- فصل نخست: دین در اندیشه اقتصاد ۱۹
- فصل دوم: اقتصاد دینی: پدیده‌های عروبه و فترحات نظری ۴۱
- فصل سوم: حوزه‌های فکری و موضوعات پیوندی: اقتصاد ادیان در میدان عمل ۷۷
- فصل چهارم: دین در آزمون اقتصاد و بازار ۱۰۳
- فصل پنجم: مدرنیته، جهانی شدن و بازار در ۱۲۵
- فصل ششم: دگردیسی‌های اقتصادی امر قدسی ۱۴۱
- فصل هفتم: پارادایم بسیار شکننده ۱۶۳
- نتیجه‌گیری: تنگناها و نویدهای حوزه‌ای نوپدید ۱۸۹

پیشگفتار مترجم

لیونل اُبادیا^۱ نویسنده و استاد انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی ادیان در دانشگاه لیون فرانسه است. وی کتاب‌های مهمی همچون دین^۲، ساحری (۲۰۰۵)^۳، انسان‌شناسی ادیان (۲۰۰۷)^۴ و اقتصاد دین: رویکردهای انسان‌شناختی (۲۰۱۱)^۵ را به رشته تحریر درآورده است. کتاب پیش رویکی دیگر از آثار نویسنده است که چندی پیش مرکز ملی پژوهش‌های علمی فرانسه (CNRS) روانه‌ی دنیای نشر کرد. نویسنده در این کتاب می‌کوشد سنتزی نظری از مناسبات اقتصاد و دین را به دست دهد و خطرات رجعتی روش تحلیل در این زمینه را معرفی کند. برای این منظور، وی ضمن نظر نسبت‌ناوگانه‌ی انسان‌شناختی در زمینه‌ی پیوند دین و اقتصاد، نمونه‌هایی عینی از این پیوستگی را در جوامع معاصر یادآور می‌شود و آنگاه بحث را به سطح کلی‌تر واکاوی در بستر مناسبات اقتصادی می‌کشاند. اُبادیا بر این باور است که در جهان امروز دین سه‌ی بازاری آشکاری به خود گرفته است، بازاری که در آن باورمندان به مصرف «محصولات دینی» مشغول‌اند. وی کاربرد اصطلاحات «بازار دینی»، «مصرف کالای دین»، «تولیدکننده‌ی امر قدسی»، «کالایی شدن»، «انحصار» و غیره در ادبیات فکری دهه‌ی هشتاد و به صورت گسترده‌تر دهه‌ی نود سده‌ی بیستم را نشان از نمود دیدگاه‌ها و مدل‌های اقتصاد سیاسی می‌داند. نویسنده این دیدگاه را به رسوخ نگاه اقتصادی به روزه‌های

---

1. Lionel Obadia

2. *La Religion*, Paris, Le Cavalier bleu, 2004.

3. *La Sorcellerie*, Paris, Le Cavalier bleu, 2005.

4. *L'anthropologie des religions*, Paris, La Découverte, 2007.

5. *The Economics of Religion. Anthropological Approaches* (Lionel Obadia & Donald C. Wood, editors), Emerald, 2011.

گوناگون زندگی روزمره دهه‌های اخیر ربط می‌دهد، حوزه‌هایی مانند اقتصاد فرهنگ، اقتصاد جنسیت، اقتصاد جنگ و غیره. اُبادیا معتقد است که نگاه اقتصادی می‌تواند برای فهم حوزه‌های گوناگون فعالیت بشری ارزش اکتشافی داشته باشد. البته همان‌گونه که خود نویسنده نیز می‌گوید، دیدگاه وی درباره‌ی مناسبات دین و اقتصاد منحصر به فرد نیست و تازگی ندارد. در سرتاسر کتاب، او بارها، نوشته‌ها و نظرات نویسندگان گذشته و حال (بلز پاسکال، ادام اسمیت، کارل مارکس، ماکس وبر، پی‌یر بوردیو، لارنس یاناکن و غیره) استناد می‌کند. اما ارزش ساروی به‌ویژه در گزارشی است که از زوایای پنهان حوزه‌ی گسترده‌ی مناسبات مذهب بحث دست می‌دهد. اُبادیا بر این باور است که تقریباً در سرتاسر گیتی، سنت‌های دینی (بودیسم، مسیحیت، اسلام) و نیز «دین‌ورزی‌های نوین» (جریان‌های فرقه‌گم و معتقدات‌های جایگزین) با جهانی شدن اقتصاد همراه شده‌اند. جهانی شدن اقتصاد، بخش‌ها و منطق‌هایی است که شاید در نگاه نخست، با ارزش‌ها و منطق‌ها، در هم‌خوانی نداشته باشند. به باور نویسنده، ادیان، در بُعد نظری، در برابر هر چه که بر روی پولی و تجاری دارد ایستاده‌اند، اما در عمل، نقش بسیار برجسته‌ای در بسط و توسعه‌ی نظام‌های اقتصادی داشته‌اند. در مقابل هم، نظام‌های اقتصادی در جابه‌جایی‌ها، اصلاحات نهادی و صورت‌های دینی سهیم بوده‌اند. اُبادیا، با ارائه‌ی نمونه‌هایی از ادیان «ریاگوار» (اسلام، مسیحیت، یهودیت، بودیسم و...)، نشان می‌دهد که چگونه امر اقتصاد با مذهب در قالب زنجیره‌های گردشگری دینی نوین ترکیب شده‌اند. وی، عروه بر ارائه‌ی انواع تحلیل‌های اقتصادی از دین، به مناسبات گونه‌گون اقتصاد و دین هم توجه دارد. اُبادیا معتقد است که نه تنها دین با اقتصاد پیوند دارد، بلکه شواهد حاکی است که امروزه اقتصاد هم لحنی دینی پیدا کرده است.

نویسنده درستی مفهوم اقتصاد دینی - اقتصاد دین و نه اقتصاد در دین - را به پرسش می‌گیرد. او هدف اقتصاد دین را بیشتر فهم امر دینی (پویایی‌های آن، نهادها، رفتارها و غیره) بر مبنای اقتصاد به مثابه رویکرد و مدل (مدل اقتصادگرایی ملهم از علم اقتصادی و اقتصاد سیاسی) می‌داند تا واقعیتی مفروض و داده‌ای

پیشینی. به اعتقاد وی، خوانش اقتصادی دو مدل تحلیل را مفروض می‌گیرد: تئوری انتخاب عقلانی و تئوری بازار (عرضه و تقاضا).

آبادیا توجه ویژه‌ای به دقت مفهومی ترم‌هایی دارد که در پیوند میان دین و اقتصاد به کار برده می‌شوند. وی با رویکردهای اقتصادگرایانه به دین مخالف است و بارها خطر ناشی از قیاس و مجاز در این باره را گوشزد می‌کند. در همین چشم‌انداز است که او اقتصاد دینی را از اقتصاد در دین و نیز اقتصاد و دین و اقتصاد به مثابه دین جدا می‌کند. به عبارت دقیق‌تر، وی مطالعات و تأملات این حوزه را به چهار دسته عمده تقسیم می‌کند: دین و اقتصاد، اقتصاد در دین، اقتصاد دین (یا اقتصاد دینی) و اقتصاد به مثابه دین.

به گوی نویسنده، اقتصادی شدن امر دینی ممکن است به قیمت غفلت از «وجه نمازین» بینجامد و نهادهای دینی را به نقش «کارآفرین امر قدسی» تقلیل دهد. در عین حال، مطالعه‌ی امر دینی را به علم اقتصاد فرو نمی‌کاهد. او خطر دیدگاهی که دین را به مقوله‌ای اقتصادی فرو می‌کاهد گوشزد می‌کند. وی بر این باور است که واژگان اقتصادی هرگز نمی‌تواند برای فهم برخی گرایش‌ها و کنش‌های دینی فایده‌مند باشد، اما برای سهم دین در کسب آن مناسبت چندانی ندارد. آبادیا می‌گوید اقتصاد به سختی از عهده‌ی فهم برخی عناصر اساسی دین برمی‌آید، در عین اینکه تصریح می‌کند که دین هم قابل‌انزواگاست به خودش نیست. به باور نویسنده، مناسبات دین و اقتصاد در جهان امروز علاوه بر شکل، بر محتوای پیام دینی هم اثر می‌گذارد و حتی ممکن است آن را از معنای متعارف خود تهی کند.

شاید بتوان مهمترین انتقاد را به نویسنده این دانست که خدایکم به بحث اقتصاد داخلی دین اشاره می‌کند. اقتصاد دین محدود به مبادله‌ی کالاها و خدماتی نمی‌شود و ابعاد کارکردی و اساسی آن که لازمه‌ی حیات نهاد دینی است را نیز برمی‌گیرد. اما تردیدی نیست که کتاب لیونل آبادیا چشم‌اندازهای جامعه‌شناختی و انسان‌شناختی روشنگرانه‌ای را فراروی علاقه‌مندان و پژوهشگران حوزه‌ی دین و فراتر از آن قرار خواهد داد.

علیرضا خدایمی

شیراز، زمستان ۱۳۹۸